

JAROSŁAW MOSKAŁYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0001-9193-2433>

Aktualne oznaki atomizacji dialogu katolicko-prawosławnego

Current signs of atomization of the Catholic-Orthodox dialogue

Abstract

The article deals with the problem of the disintegration of the Catholic-Orthodox dialogue due to the position of the Moscow Orthodox Patriarchate, which supports the current military aggression in Ukraine. The basis for the reflection were issues related to: the prospect of bilateral dialogue based on the current model of ecumenical cooperation between the Vatican and Moscow; the specificity of historical ties between Moscow Orthodoxy and Ukrainian Orthodoxy; seeking agreement on the basis of common arrangements and gestures of goodwill and a different optics of the phenomenon of war and the associated responsibility. The developed analysis of the above-mentioned aspects formulates an appropriate view of the nature and meaning of Catholic-Orthodox relations, including Catholic-Orthodox-Moscow and Orthodox-Moscow-Ukrainian relations.

Keywords: Catholic-Orthodox dialogue, Moscow Orthodox Patriarchate, Patriarch Kirill, Ukrainian autocephaly.

Abstrakt

W artykule podjęto problem dezintegracji dialogu katolicko-prawosławnego w związku ze stanowiskiem prawosławnego patriarchatu moskiewskiego popierającym obecną agresję militarną w Ukrainie. Podstawą refleksji stały się następujące zagadnienia: perspektywa dialogu dwustronnego, opartego na dotychczasowym modelu współpracy ekumenicznej Watykanu i Moskwy; specyfika historycznych więzi prawosławia moskiewskiego z prawosławiem ukraińskim; poszukiwanie porozumienia na zasadzie wspólnych uzgodnień i gestów dobrej woli oraz odmienna optyka zjawiska wojny i związana z nią odpowiedzialność. Rozwinięta analiza wymienionych wyżej aspektów formułuje odpowiedni pogląd na charakter i znaczenie relacji katolicko-prawosławnych, w tym katolicko-prawosławno-moskiewskich i prawosławno-moskiewsko-ukraińskich.

Słowa kluczowe: dialog katolicko-prawosławny, prawosławny patriarchat moskiewski, patriarcha Cyryl, ukraińska autokefalia.

Narastająca dekompozycja dialogu katolicko-prawosławnego przyjmuje dziś nowy wymiar ze względu na wywołany 24 lutego 2022 r. przez Federację Rosyjską konflikt zbrojny w Ukrainie. Choć ta sytuacja może się wydawać zupełnie nieprawdopodobną w kontekście dialogu religijnego, to staje się całkiem realną głównie za sprawą pozycji prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego i jego demonstracyjnej przychylności wobec rosyjskiej napaści wojskowej na obce państwo. W związku z tym dochodzi do szczególnego obnażenia Kościoła rosyjskiego, pewnie na skalę dotąd niespotykaną, co do dyspozycji intencjonalnej i wraz z nią stanu duchowego; nastawienia w stosunku do bratniego Kościoła prawosławnego znajdującego się w bezpośrednim oddziaływaniu za granicą; uznania partnerskich relacji ze stroną katolicką na czele ze Stolicą Apostolską w Rzymie i odpowiedzialności za dotychczasowe wspólne (katolicko-prawosławne) osiągnięcia ekumeniczne i możliwość ich owocnej kontynuacji.

Są to także podstawowe pytania, które kryją za sobą określone wątpliwości o ciągłą zdolność współdziałania w dialogu dwustronnym, zaangażowanie w pokonywanie różnych barier uprzedzenia, odważne dążenie do widzialnego zbliżenia czy budowanie prawdziwych podwalin zjednoczeniowych. Przy tym należy podkreślić, że zaistniałe uwarunkowania na skutek całkowitego opowiedzenia się Patriarchatu Moskiewskiego po stronie wszczynającej obecną wojnę w żadnym stopniu nie ułatwiają sprostanie wymogom związanym z ruchem ekumenicznym. One powodują dodatkowe trudności, które tym razem stawiają jeszcze bardziej w kłopotliwym położeniu stronę katolicką. Ponieważ skuteczność każdej misji ekumenicznej, w tym dialogu katolicko-prawosławnego, zależy od uczciwej i wiarygodnej postawy partnerów, zasadnym będzie zatem poddanie tu głębszej analizie wyżej zarysowany przedmiot badawczy.

1. (Nie)przejrzystość intencjonalna

Przez długi okres, a w praktyce jeszcze na początku 2022 r., katolicko-prawosławny dialog ekumeniczny oparty o relacje Rzymu i Moskwy spełniał poniekąd nadrzędną rolę. Natomiast stanowisko Patriarchatu Moskiewskiego w wielu kwestiach o charakterze międzywyznaniowym, wewnątrzprawosławnym czy tzw. prawosławno-unickim było traktowane z dużą uwagą i nierzadko odzwierciedlane podczas ogłaszania oficjalnych dokumentów lub komunikatów. Prawdopodobnie następstwem tej sytuacji była „wymuszona” powściągliwość Rzymu wobec dramatu aktualnej wojny w Ukrainie. Jednocześnie od samego początku wojny wielu znanych ekspertów i komentatorów prawosławia rosyjskiego poddawało bezprecedensowej krytyce postawę Patriarchatu Moskiewskiego na czele z jego najwyższym przedstawicielem, w szczególności za publiczne usprawied-

liwianie i przyzwalanie na zbrojny atak wobec sąsiedniego kraju, w końcu dziedziczącego duchową tradycję prawosławną¹.

Głos sprzeciwu wobec zachowania zwierzchnika prawosławia moskiewskiego ostatecznie był też głosem skierowanym w stronę Watykanu o jego brak zdecydowania oraz bierność w tak szczególnym momencie historycznym (George Weigel, Thomas Bremer, Massimo Faggioli i inni). Naturalną konsekwencją dezaprobaty tego stanu jest wyraźna sugestia o potrzebę rewizji stosunków z Patriarchatem Moskiewskim, a nawet zerwania z nim dialogu w takim formacie, który obowiązywał do wojny. Faktycznym powodem podobnego kroku miałyby być: instrumentalizacja przez Moskwę stosunków z Watykanem, sprowadzanie dialogu tylko do własnych celów partykularnych bądź nawet politycznych i wykorzystywanie perspektywy dwustronnego dialogu do ukrywania prawdziwych intencji, w tym niedopuszczenie do krytyki przez stronę katolicką (nie)przejrzystej uległości świeckiemu porządkowi władzy.

Tak otwarte i jednoznaczne wskazanie na problemy w dialogu ekumenicznym Rzymu i Moskwy, które zresztą mają charakter stały i prawie niezmienny, stanowi niewątpliwie ważny sygnał; szczególnie jeśli zważyć na dialog jako wyzwanie do wzajemnego zaufania i wyrazistej intencji dwustronnej². Niemniej jednak nie można zapominać, że ewentualne zastosowanie się do wysuniętych postulatów niesie ze sobą określone ryzyko trwałego zamrożenia dotychczasowych efektów dialogu; oprócz tego również izolacji, która raczej nie wzruszy strony prawosławnej, ale mimo wszystko będzie wywierać negatywne piętno na cały ruch ekumeniczny. Takich dylematów jest znacznie więcej, które będą powodować różne rozterki zwłaszcza wśród zwolenników idei zbliżenia świata katolickiego z prawosławiem rosyjskim. Jednakże z punktu widzenia doniosłości misji ekumenicznej i związanemu z nią świadectwem wydaje się oczywistą potrzebą zmiana priorytetów relacyjnych, jak choćby odrzucenie wszelkiej uległości szantażowi dialogicznemu czy przekonania o niezbędności postępu na drodze zjednoczeniowej bez względu na ponoszoną cenę, aby można było m.in. odsunąć podejrzenie, które już od dłuższego czasu utrzymało się wśród różnych wspólnot prawosławnych nie tylko w Ukrainie, że w chrześcijańskim świecie zachodnim są one postrzegane przez pryzmat stanowiska prawosławia rosyjskiego. Co więcej, opinia kształtowana na ich temat przez główne czynniki Patriarchatu Moskiewskiego miała dotychczas zasadniczo wiążące znaczenie. Niestety, tej tendencji niejednokrotnie i z dużym uszczerbkiem dla bezpośrednich relacji z ukraińskimi wspól-

---

¹ Por. Masza Makarowa. 2022. Rosyjskie prawosławie czasów „operacji specjalnej”. Czy łatwo się sprzeciwić wojnie i patriarsze Cyrylowi? (9.05.2022). <https://oko.press/rosyjskie-prawoslawie-czasow-operacji-specjalnej-czy-latwo-sie-sprzeciwic-wojnie-i-patriarsze-cyrylowi/>.

² Por. Wacław Hryniewicz. 2006. „Dwa światy wyrosłe w ciągu wieków. Katolicyzm i prawosławie, Rosja i Watykan”. *Tygodnik Powszechny* (28): 18–19.

notami chrześcijańskimi ulegała także rzymska Kuria. Dlatego, jak to uszczypliwie określił Anatolij Babinskyj – jeden z analityków religijnych, w Watykanie rosyjskie i ukraińskie sprawy są wkładane do jednej teczki³, przez co doszło tutaj do pewnego oddalenia od ukraińskiej rzeczywistości religijnej oraz patrzenia na nią poprzez zniekształconą perspektywę. Jako swoisty dowód tego stanu rzeczy podają liczni znawcy ukraińskiego prawosławia całkowitą inercję Stolicy Apostolskiej w sprawie nadania w 2019 r. przez Konstantynopol lokalnemu Kościołowi prawosławnemu autokefalii.

Dopiero w obliczu interwencji zbrojnej w Ukrainie pojawia się stosowny osąd sytuacji, który wydaje przewodniczący Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan kard. Kurt Koch. Hierarcha w niedawnym wywiadzie dla „Die Tagespost” postanawia nazwać „niemożliwe” stanowisko patriarchy Cyryla w kontekście wojny i mające cechy herezji⁴. Ponadto całościowy stosunek zwierzchnika rosyjskiego prawosławia do tak tragicznego wydarzenia jest niebywały, jednocześnie prowadzi do tektonicznych zmian w światowym ruchu ekumenicznym⁵. W ten sposób została wyrażana pełna dezaprobata wobec zachowania Cyryla i zarazem zaniepokojenie ze względu na potencjalny regres w działaniach ekumenicznych. Zaprezentowana stanowczość kard. Kocha zawiera jednoznaczny przekaz, że nawet w związku z dopuszczalnym kompromisem w ramach dialogu strona katolicka nie zamierza przemykać oczu na niesprawiedliwość i nadużycie drugiej strony w ogólnej sferze humanizmu i moralności religijnej.

Z wypowiedzi kardynała wydobywa się jeszcze jeden ważny komunikat, że Stolica Apostolska potępia przychyłość prawosławia rosyjskiego do koncepcji tzw. ruskiego miru, za którą stoi określona ideologia i fałszywe wykorzystywanie religii do celów politycznych. A ponieważ patriarcha Cyryl jest jej gorącym zwolennikiem, albo lepiej powiedzieć: zakładnikiem, stąd stawia swój Kościół pod dużą zależność od wpływów władzy świeckiej, czego konsekwencją jest również wyświadczenie przez niego swojej lojalności w czasie obecnej wojny⁶. Zaistniałe zjawisko wyraźnie kontrastuje z kryterium lojalności ekumenicznej i w dłuższym okresie czasu będzie stanowić przeszkodę w rozwoju wzajemnych stosunków oraz widocznych znaków porozumienia.

---

³ Por. Анатолій Бабінський. 2022. Дещо про Остполітік (8.04.2022). https://risu.ua/deshcho-pro-ostpolitik_n128145.

⁴ Por. Kurt Koch. 2022. Kyrills Position ist in der Orthodoxie umstritten (29.06.2022). <https://www.die-tagespost.de/kirche/weltkirche/kyrills-position-ist-in-der-orthodoxie-umstritten-art-229927>.

⁵ Por. Koch. 2022. Kyrills Position ist in der Orthodoxie umstritten (29.06.2022). <https://www.die-tagespost.de/kirche/weltkirche/kyrills-position-ist-in-der-orthodoxie-umstritten-art-229927>

⁶ Por. Кирило (Говорун): саме патріарх Кирил продав ідеологію шовінізму Кремлю, він не співучасник злочину, а ідеолог (13.06.2022). <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/udyuseldorfi-priberut-znaki-scho-vkazuyut-na-status-mista-pobratima-z-moskvoyu-zaminyat-cher-nivtsyami.htm>.

2. Mistyfikowana więź

Niesprowokowana wojna w Ukrainie odsłania nadto mniej znane wcześniej kulisy „matczynej” więzi prawosławia rosyjskiego z ukraińskim prawosławiem, w szczególności tym kanonicznie podporządkowanym. Ogólnie atmosfera wokół ukraińskiej wspólnoty prawosławnej utrzymującej zależność od Moskwy (UKP PM) po nadaniu trzy lata temu przez patriarchę ekumenicznego Bartłomieja tomosu Prawosławnemu Kościołowi Ukrainy (PKU) stawała się coraz bardziej napięta i niepokojąca. Zasadniczym powodem był niewątpliwie wewnętrzny opór prawosławnych przeciwników autokefalii (PKU), stymulowany z zewnątrz. Już sama perspektywa uznania autokefalii spotkała się z dużym sprzeciwem i ogromną histerią Patriarchatu Moskiewskiego⁷, gdzie najbardziej obwinionym został patriarcha Konstantynopola – najwyższy zwierzchnik prawosławia. W dalszej kolejności 15 października 2018 r. synod Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP) podjął jeszcze bardziej drastyczny krok w postaci jednostronnego zerwania stosunków i jedności eucharystycznej z Patriarchatem Ekumenicznym⁸.

Po 5 stycznia 2019 r., czyli dokonaniu się aktu autokefalii, teraz zasadniczy spór o wprowadzenie w życie historycznej decyzji przeniósł się do Ukrainy. Oczywiście w jego centrum stanęli z jednej strony beneficjenci tomosu, którzy uzyskując legalizację i włączenie jako 15 wspólnoty do prawosławnych dyptychów, poczuli się w końcu pełnoprawnym podmiotem działającym na własnym terenie. Z kolei po drugiej stronie pozostała formalnie ciągle największa prawosławna struktura organizacyjna, związana z Moskwą. Obecnie przedmiotem konfliktu były zarówno niezgoda na autokefalię prawosławia ukraińskiego, jak i – co najważniejsze – niebezpieczeństwo jej oddziaływania na przynależność jurysdykcyjną wspólnot prawosławnych podległych Patriarchatowi Moskiewskiemu. W istocie doniosłość wydarzenia autokefalii i związana z nią niezależność, tak w zakresie samoorganizacji, czy języka liturgicznego, okazały się w okresie przedwojennym wymiernym stymulatorem licznych (pod 600) zmian jurysdykcji z prawosławia „moskiewskiego” na prawosławie ukraińskie⁹. A od końca lutego br. proces ten jeszcze bardziej przyspieszył i wydaje się przybierać charakter masowy¹⁰.

⁷ Por. Coriolan Mureșan. 2019. „Complex Inter-Orthodox and Ecumenical Dialogue Following the Ukrainian Tomos of Autocephaly”. *Revista Ecumenical Sibiu* 11 (1): 121–122.

⁸ Por. Tadeusz Kałużny. 2020. „Ukraińska autokefalia rok po ustanowieniu: reakcje i dylematy świata prawosławnego”. *Studia Oecumenica* 20: 201.

⁹ Por. Від УПЦ (МП) до ПЦУ: інтерактивна карта переходів (24.02.2022). https://risu.ua/vid-upc-mp-do-pcu-interaktivna-karta-perehodiv_n95402.

¹⁰ Por. Геть від МП: динаміка переходів громад від УПЦ МП до ПЦУ (13.05.2022). https://risu.ua/get-vid-mp-dinamika-perehodiv-gromad-vid-upc-mp-do-pcu_n129108.

W związku ze stanem wojennym w Ukrainie zaczął się coraz mocniej uwiadaczać realny stosunek Patriarchatu Moskiewskiego do podległej mu ukraińskiej wspólnoty prawosławnej. Przede wszystkim centralny ośrodek władzy prawosławnej w Moskwie, który uchodził za jedyną i niepodważalną opokę dla ukraińskiego prawosławia, w tym momencie całkowicie zawiódł. Jednocześnie stworzył wszelkie podstawy, aby móc twierdzić, że nigdy nią nie był i dalej być nie zamierza. Tym samym obalił kształtowany przez wieki mit o wspólnej duchowej spuściźnie i nierozzerwalności więzów między rosyjskim i ukraińskim prawosławiem¹¹, co niegdyś odbierano jako stałą zasadę, swoją drogą w różnych kołach ekumenicznych, a Patriarchat rozciągający patronat nad lokalnym podmiotem traktowano jako prawdziwego gwaranta rozwoju i dawcę potrzebnych dóbr. Jednakowoż Patriarchat Moskiewski uważający się za godnego reprezentanta prawosławia ukraińskiego na forum ekumenicznym w ostatnim czasie nie tylko się od niego odwrócił, ale *de facto* wystąpił przeciwko niemu przez wsparcie agresji militarnej na Ukrainie, pokazując równocześnie, że w jego metodzie działania dobra duchowe i wartości moralne wcale nie muszą stać na najwyższym poziomie; o czym dobitnie przekonują także inne przykłady, jak choćby wojna w Syrii, że chętnie promowana przez Patriarchat Moskiewski obrona chrześcijan ma jeszcze inne podłoże.

Pozostawiona sama sobie ukraińska wspólnota prawosławna zbliżona do Moskwy, której poparcie społeczne spadło niedawno do poziomu 4%¹², musi za to mierzyć się z niezwykle trudnymi wyzwaniem, w tym pewnie jednym z najbardziej trapiących: Dlaczego rosyjskie bomby spadają także na nich, na ich świątynie¹³, klasztory oraz zabijają ich wiernych, tych, którzy dotychczas zaświadczyli swoją wierność i posłuszne oddanie Patriarchatowi Moskiewskiemu? Do kogo oni mają się teraz zwrócić i jakiego wsparcia oczekiwać, czy jest ono w ogóle możliwe ze strony bratniego Kościoła? Ów rodzaj rozdarcia towarzyszy niewątpliwie zwykłym wiernym, którzy kierują się własnym postrzeganiem przynależności ich Kościoła do Patriarchatu Moskiewskiego. Ale to również nadzbyt dojmujący problem dla lokalnej hierarchii i duchowieństwa utrzymującego zależność jurysdykcyjną wobec Patriarchatu Moskiewskiego.

W powszechnej opinii społecznej dominuje przekonanie, że należałoby podjąć decyzje odpowiednie do stanu wojennego i ogłosić zerwanie więzi z Patriarcha-

---

¹¹ Por. Katarzyna Jędraszczyk. 2018. „Cerkiew prawosławna na Ukrainie i w Rosji po 2013 r. wobec wyzwań politycznych, konfliktu rosyjsko-ukraińskiego oraz pytań o granice suwerenności”. Przegląd Zachodni (1): 191–198.

¹² Більшість українців належать до православ'я і підтримують ПЦУ – соціологія. (5.08.2022). <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/54-viruyuchykh-nalezhat-do-ptsu-i-lyshe-4-do-upts-mp-sotsiologiya/>.

¹³ Od początku działań wojennych na Ukrainie do końca lipca 2022 r. łącznie zniszczono 183 obiekty sakralne. З початку війни росіяни знищили в Україні понад 180 релігійних об'єктів (24.07.2022). <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3007384,%d0%9>.

tem Moskiewskim. Tymczasem zwołany na 7 maja w Kijowie sobór biskupów tego Kościoła postanowił przyjąć zmiany w statucie, podkreślające niezależność od Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, z tym, że dokument nie został opublikowany, co od razu zachęciło do różnych spekulacji na temat zakresu zmian, a więc i formalnego statusu w świecie prawosławnym¹⁴. Ta kwestia najwyraźniej ma drugie dno, gdyż zwierzchnikom Kościoła chodzi bardziej o odwrócenie uwagi publicznej od narastającej frustracji i niezadowolenia wewnątrz ich wspólnoty. Stąd akcent pada na autonomię w stosunku do Patriarchatu Moskiewskiego wraz z sugestią o możliwym zerwaniu relacji, co potwierdza również obecna odmowa niektórych hierarchów i części duchowieństwa wymieniania podczas nabożeństw imienia patriarchy Cyryla¹⁵. Jednocześnie może to być uzgodnione przejście do poziomu ukrytej lojalności wobec zwierzchnika prawosławia rosyjskiego, aby po zakończeniu działań wojennych i przeczekaniu fali zmasowane krytyki móc na nowo ogłosić mu swoje poddaństwo; chociaż nie ma żadnej pewności, że UKP PM wytrzyma tę próbę czasu i pod jaką ostatecznie jurysdykcją będzie mógł kontynuować swoją misję.

3. Nieharmonijne porozumienie

Jednym z istotnych elementy sprawnego i harmonijnego współdziałania na drodze ekumenicznej jest wzajemne zaufanie i otwartość. Składają się na nie różne czynniki, również te o mniejszym znaczeniu i walorze wpływu na dwustronne dyskusje doktrynalne, jakkolwiek pozytywnie oddziałujące na sam proces i klimat dialogu. Tutaj wystarczy wskazać na jeden z nich, ale jakże znamienity, bo dotyczący pewnej próby kształtowania relacji poza stołem obrad teologicznych. Chodzi cały czas, w szczególności od pontyfikatu Jana Pawła II, o utworzenie odpowiedniego kanału komunikacji między papieżem a patriarchą moskiewskim. Stroną inicjującą potencjalne spotkanie była za każdym razem Stolica Apostolska, zarówno odnośnie do spotkania najwyższych hierarchów poza granicami Watykanu, jak i ewentualnej wizyty papieża w Moskwie. Jednak wszystkie ówczesne i późniejsze próby nie miały powodzenia, oczywiście z powodu jednostronnej odmowy strony moskiewskiej, poza jednym wyjątkiem, związanym ze spotkaniem papieża Franciszka i patriarchy moskiewskiego Cyryla na Kubie

---

¹⁴ Ucieczka do przodu: Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego wobec wojny (6.06.2022). <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-06-06/ucieczka-do-przodu-ukrainski-kosciol-prawoslawnny-patriarchatu>.

¹⁵ 15 епархій УПЦ (МП) перестали поминати патріарха РПЦ Кирила – Данилевич (15.03.2022). <https://www.radiosvoboda.org/a/news-upts-mp-pomynannia-patriarha-kyryla-danylevych/31754492.html>.

w 2016 r.; przy czym warto zwrócić uwagę na niemal rutynową sugestywność każdorazowej odmowy spotkania, czy nawet w związku z odbytym spotkaniem w Hawanie. Pierwszą realną możliwością bezpośredniego dialogu pomiędzy papieżem Janem Pawłem II i patriarchą Aleksiejem II miało być II Europejskie Zgromadzenie Ekumeniczne w Grazu w 1997 r. Przedtem zostały wspólnie uzgodnione szczegóły i charakter przebiegu spotkania obydwu hierarchów. Tyle że strona moskiewska tuż przed tym wydarzeniem oznajmiła o wycofaniu się z wcześniej złożonej obietnicy. Przyczyną takiej decyzji miał być tekst wspólnej deklaracji, z której to po ingerencji papieża zostało usunięte sformułowanie o pojęciu prozelityzmu i uniatyzmu. W konsekwencji oburzyło to drugą stronę i wymusiło jej odstąpienie od wcześniejszych postanowień¹⁶.

Ta okoliczność jednak nie powstrzymała papieża Jana Pawła II od dalszego poszukiwania dogodnej okazji spotkania z patriarchą lub odbycia wizyty pasterskiej w Rosji. Na początku nowego tysiąclecia papież zaczął to swoje pragnienie jeszcze wyraźniej artykułować i wspierać różnymi gestami. W 2004 r. biskup Rzymu zdecydował się na zwrócenie ikony Matki Bożej Kazańskiej¹⁷, którą Walter Kasper, wysłannik Stolicy Apostolskiej, 28 sierpnia uroczyście przekazał patriarsze Aleksiejowi II. W ten sposób zachciał poniekąd zadośćuczynić przedłożonej w 2003 r. propozycji odwiedzenia Rosji i pewnie osobistemu przekazaniu ikony. Do pielgrzymki papieża znów nie doszło ze znanego i jeszcze bardziej naglącego pretekstu o rozwijającej się w Rosji prozelitycznej działalności katolików. Był to rodzaj retorsji za podniesienie w 2002 r. do rangi diecezji administratury apostolskiej istniejącej w Federacji Rosyjskiej z centralnym ośrodkiem władzy w Moskwie. Odtąd stosunki między Rzymem a Moskwą przeszły w nową fazę ochłodzenia, co niejako automatycznie przekreśliło wszelkie szanse podróży papieża do Rosji.

Przełom nastąpił w 2016 r., kiedy na lotnisku w Hawanie doszło do spotkania i podpisania wspólnej deklaracji przez papieża Franciszka i patriarchę Cyryla. Temu ważnemu wydarzeniu towarzyszą jednak – głównie po stronie katolickiej – stosunkowo sceptyczne opinie. Niejednokrotnie pojawiają się wzmianki o tym, że strona rosyjska wykorzystwała spotkanie do celów propagandowych oraz poprawy wizerunku władz państwowych w związku z polityczną izolacją Rosji

---

¹⁶ Ówczesny metropolita smoleński i kaliningradzki Cyryl Gundiajew, przewodniczący Wydziału Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu, odnosząc się do decyzji Synodu o odłożeniu spotkania patriarchy z papieżem, oświadczył, że do niego może dojść dopiero po zaprzestaniu prozelityzmu w jakiejkolwiek formie oraz dotrzymaniu gwarancji prawnych wobec społeczności prawosławnej na zachodniej Ukrainie. Por. 1997. Журнал Московской Патриархии 2: 4–5.

¹⁷ Według prawosławnych wierzeń ikonę Matki Boskiej Kazańskiej znaleziono w 1579 r. w miejscu, które Matka Boska wskazała, kiedy objawiła się nastolatce z Kazania. Zbudowano tam klasztor, w którym przechowywano ikonę. Prawosławni Rosjanie wierzą, że ikona wielokrotnie patronowała sukcesom Rosji i chroniła ją przed klęskami, lecz w 1904 r. obraz został skradziony.

po aneksji Krymu w 2014 r. Z punktu religijnego większą doniosłość posiada wszakże wspólnie podpisana deklaracja, na której niewątpliwie bardzo zależało stronie prawosławnej. Sam tekst, mimo przygotowania wspólnym wysiłkiem, zawiera wiele niejednoznacznych i kontrowersyjnych stwierdzeń¹⁸. Jest tam wyrażona głęboka troska o los chrześcijan Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki oraz wszędzie, gdzie są prześladowani, jak i uznanie dla odnowienia pokoju na Bliskim Wschodzie. Tyle że próba organizacyjno-eklezyjologicznej uzurpacji Kościoła prawosławnego w Afryce przez Patriarchat Moskiewski w końcu 2021 r.¹⁹ zdecydowanie temu przeczy i tym samym dyskredytuje jego poziom wiarygodności znaczony podpisem pod deklaracją.

Innego rodzaju nieporozumienie stanowi wezwanie Kościołów w Ukrainie „do pracy nad doprowadzeniem do zgody społecznej, do powstrzymania się od udziału w starciach oraz niewspierania dalszego rozwoju konfliktu” (26). Nawoływanie to znamionuje pewne oderwanie od rzeczywistości albo bynajmniej obciążenie strony (Kościoła w Ukrainie), która w praktyce pozostaje poza jakąkolwiek odpowiedzialnością i oddziaływaniem na sprowokowany w 2014 r. przez obcego wroga konflikt. W tym układzie przestaje zaskakiwać użycie w deklaracji dyżurnego hasła „metoda uniatyzmu” (25), które ma raczej poprawiać nastój ekumeniczny. Dziś w dużej mierze w związku z wojną zmienia się również postrzeganie historycznego spotkania w 2016 r. papieża i patriarchy moskiewskiego, o czym może świadczyć wspomniany wywiad kard. Kurta Kocha, który zwrócił uwagę na znaczącą niestosowność ze strony prawosławnej, w wyniku czego spotkanie w Hawanie zostało zinstrumentalizowane przez Moskwę w walce wewnątrzprawosławnej z patriarchą ekumenicznym²⁰.

4. Odmienne ocena powinności

Dwustronne relacje katolicko-prawosławne zostały w ostatnim czasie wystawione na dodatkową próbę wytrwałości ze względu na zróżnicowany stosunek do wojny w Ukrainie. Historycznie prawosławie rosyjskie w sytuacjach wojen czy konfliktów w świecie dążyło zazwyczaj do zajęcia samodzielnego i odrębnego stanowiska, przy tym przeważnie nietożsamego z powszechnym głosem

---

¹⁸ Wspólna deklaracja Papieża Franciszka i Patriarchy Cyryla (16.11.2016). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/inne/deklaracja-hawana_12022016.html.

¹⁹ Por. Jarosław Moskałyk. 2022. „Od ortodoksyjnej do „neokolonialnej” eklezyjologii”. *Collectanea Theologica* 92 (2): 169–182.

²⁰ *Doch schon die Begegnung in Havanna wurde von Moskau im Ringen mit dem Ökumenischen Patriarchen – innerorthodox – instrumentalisiert*. Koch. 2022. Kyrills Position ist in der Orthodoxie umstritten (29.06.2022). <https://www.die-tagespost.de/kirche/weltkirche/kyrills-position-ist-in-der-orthodoxie-umstritten-art-229927>.

prawosławnych. W tej chwili dzieje się podobnie, tylko z tą różnicą, że jest to czynione w sposób jeszcze bardziej ostentacyjny i bezwzględny, gdyż najprawdopodobniej tego wymaga określona powinność związana z formą funkcjonowania Kościoła we własnym państwie. Tenże czynnik ma, niestety, ogromny wpływ na jego wewnętrzną autonomię religijną i – co nie mniej istotne – na komunikację międzywyznaniową²¹, o czym niejednokrotnie przekonują się różne podmioty dialogu wewnątrzprawosławnego, ale także inne wyznania chrześcijańskie. W nie mniejszym stopniu problem ten dotyka dialogu katolicko-prawosławnego, który cechowała dotąd duża chęć poszukiwania wspólnych punktów odniesienia.

Obecna sytuacja w Ukrainie wymusza poniekąd na stronie katolickiej zmianę podejścia do utrwalonych reguł współdziałania ekumenicznego z prawosławiem. Tutaj wymagane jest usprawnienie udziału wspólnot prawosławnych w dialogu z katolikami w związku z dotychczasową tendencją nadawania przewagi relacjom z prawosławiem rosyjskim, co miało także negatywne konsekwencje w całościowym procesie wymiany poglądów i umocnienia dwustronnych kontaktów. Teraz dopiero staje się to bardziej oczywiste, że ukształtowana dawniej koncepcja partnerskich stosunków z prawosławiem posiadała swoje niedomagania i mogła wzbudzać nieporozumienia wewnątrz prawosławia. Z tego powodu stawała w niekorzystnym świetle strona katolicka, która bądź co bądź akceptowała taki stan rzeczy, ulegając zarazem złudnej skłonności do preferencji dialogu z podmiotem o większym potencjale organizacyjnym. Można zatem założyć, że aktualne doświadczenie wynikające z relacji dwustronnych przyczyni się do większego respektowania symetrii w dialogu katolicko-prawosławnym, jak też rzetelniejszej oceny relacji z prawosławiem rosyjskim; w szczególności, że w świetle wstrząsających ostatnio wydarzeń w Ukrainie doszło do ujawnienia rzeczywistego zamysłu Patriarchatu Moskiewskiego wobec strony katolickiej. Tym razem, aby móc przynajmniej w części odeprzeć zarzuty o swoim poparciu zbrojnego ataku na niezależne sąsiedzkie państwo, spróbowano przewrotnie wciągnąć w nieuczciwą grę Stolicę Apostolską, pragnąc zarazem pokazać zbieżność stanowisk Rzymu i Moskwy na powstały konflikt wojenny, a dokładniej: jednostronnie zaświadczyć, że obydwie Kościoły, jakkolwiek pozostają z dala od konfliktu, to nie ustają we wspólnym wysiłku poszukiwania pokojowego rozwiązania „ukraińskiego kryzysu”. „Kościoły wezwane są do wniesienia wkładu w umacnianie pokoju i sprawiedliwości”²². Taki jednomyślny i zgodny przekaz miał rzekomo popłynąć z wideospotkania papieża Franciszka z patriarchą Cyry-

---

²¹ Por. Marek Kita. 2015. „Rosyjski, «prawosławny modernizm» i ekumeniczna ortodoksja. Refleksja teologiczno-fundamentalna”. *Kultura i Wartość* (14): 130–133.

²² Watykan potwierdza: Franciszek rozmawiał z patriarchą Cyrylem (16.03.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-03/watykan-potwierdza-franciszek-rozmawial-z-patriarcha-cyrylem.html>.

lem, które odbyło się 16 marca 2022 r. Starannie o to zadbały rosyjskie media, wprawiając w nie lada zdumienie stronę rzymską, która poprzez udostępnienie treści rozmowy postanowiła podać własną wersję jej przebiegu²³ oraz natychmiast sprostować propagowane rewelacje.

Na tle zachodzących rozbieżności w kwestii konfliktu wizyta papieża w Rosji czy jego osobiste spotkanie z patriarchą Cyrylem wydają się dziś jeszcze mniej realistyczne, bez względu na podejmowane wysiłki strony rzymskiej, na czym w istocie niezbyt zależy prawosławiu rosyjskiemu, które wysyła wyraźne sygnały braku zainteresowania kolejnymi propozycjami. A już na pewno nie teraz, kiedy podczas ewentualnego planu wizyty bądź spotkania miałyby się pojawić wspólna deklaracja potępiająca wojnę w Ukrainie. Zresztą niedawno taka propozycja padła, o czym wspomniał w wywiadzie kard. Koch, w związku z planowanym na połowę czerwca 2022 r. w Libanie lub Jerozolimie spotkaniem obydwu zwierzchników²⁴. Ale strona rosyjska wyraziła swoją niegotowość do wspólnego spotkania, które ze zrozumiałych względów mogłoby ją postawić w niefortunnym położeniu. Podobnej reakcji należy oczekiwać z okazji mającej się odbyć we wrześniu tego roku wizyty papieża w Kazachstanie.

* * *

Dzisiejsze okoliczności wojenne w Ukrainie niedwuznacznie odsłoniły współczesne oblicze religijnej identyczności prawosławia rosyjskiego. Jego opowiedzenie się po stronie niegodziwości i niesprawiedliwości, jakkolwiek wymuszone pewną historyczną zależnością, wzbudziło dość powszechne rozczarowanie świata chrześcijańskiego. Wraz z tym doprowadziło do poważnego konfliktu wewnątrz podległego mu prawosławia ukraińskiego. Określona postawa wpływa negatywnie na relacje z innymi autokefalicznymi Kościołami prawosławnymi, łącznie z Konstantynopolem, które od dłuższego już czasu zaznają widocznego marazmu. Ponadto zadaje się bezspornej szkody dialogowi katolicko-prawosławnemu, u podstaw którego leży kształtowanie świadomości zjednoczeniowej pośród swoich wspólnot.

---

²³ Por. Интерв'ю з Папою Франциском: «Путін не зупиняється, я хочу зустрітися з ним у Москві. Зараз я не їду до Києва» (3.15.2022). https://risu.ua/intervyu-z-papoyu-franciskom-putin-ne-zupinyayetsya-ya-hochu-zustrititsya-z-nim-u-moskvi-zaraz-ya-ne-yidu-do-kiyeva_n128897.

²⁴ Por. Koch. 2022. Kyrills Position ist in der Orthodoxie umstritten (29.06.2022). <https://www.die-tagespost.de/kirche/weltkirche/kyrills-position-ist-in-der-orthodoxie-umstritten-art-229927>.

References

- Hryniewicz Waclaw. 2006. „Dwa światy wyrosłe w ciągu wieków. Katolicyzm i prawosławie, Rosja i Watykan”. *Tygodnik Powszechny* (28): 18–19.
- Jędraszczyk Katarzyna. 2018. „Cerkiew prawosławna na Ukrainie i w Rosji po 2013 r. wobec wyzwań politycznych, konfliktu rosyjsko-ukraińskiego oraz pytań o granice suwerenności”. *Przegląd Zachodni* (1): 191–209.
- Kałużny Tadeusz. 2020. „Ukraińska autokefalia rok po ustanowieniu: reakcje i dylematy świata prawosławnego”. *Studia Oecumenica* 20: 197–213.
- Kita Marek. 2015. „Rosyjski, «prawosławny modernizm» i ekumeniczna ortodoksja. Refleksja teologiczno-fundamentalna”. *Kultura i Wartość* (14): 129–144.
- Koch Kurt. 2022. Kyrills Position ist in der Orthodoxie umstritten (29.06.2022). <https://www.die-tagespost.de/kirche/weltkirche/kyrills-position-ist-in-der-orthodoxie-umstritten-art-229927>.
- Makarowa Masza. 2022. Rosyjskie prawosławie czasów „operacji specjalnej”. Czy łatwo się sprzeciwić wojnie i patriarsze Cyrylowi? (9.05.2022). <https://oko.press/rosyjskie-prawoslawie-czasow-operacji-specjalnej-czy-latwo-sie-sprzeciwic-wojnie-i-patriarsze-cyrylowi/>.
- Moskałyk Jarosław. 2022. „Od ortodoksyjnej do „neokolonialnej” eklezjologii”. *Collectanea Theologica* 92 (2): 169–182.
- Mureşan Coriolan. 2019. „Complex Inter-Orthodox and Ekumenical Dialogue Following the Ukrainian Tomos of Autocephaly”. *Revista Ecumenical Sibiu* 11 (1): 120–127.
- Watykan potwierdza: Franciszek rozmawiał z patriarchą Cyrylem (16.03.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-03/watykan-potwierdza-franciszek-rozmawial-z-patriarcha-cyrylem.html>.
- Wspólna deklaracja Papieża Franciszka i Patriarchy Cyryla (16.11.2016). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/inne/deklaracja-hawana_12022016.html.
- Бабінський Анатолій. 2022. Дещо про Остполітік (8.04.2022). https://risu.ua/deshcho-pro-ost-politik_n128145.
- Кирило (Говорун): саме патріарх Кирил продав ідеологію шовінізму Кремлю, він не співавучасник злочину, а ідеолог (13.06.2022). <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/u-dyuseldorfi-priberut-znaki-scho-vkazuyut-na-status-mista-pobratima-z-moskvoyu-zaminyat-chernivtsyami.htm>.
- Від УПЦ (МП) до ПЦУ: інтерактивна карта переходів (24.02.2022). https://risu.ua/vid-upc-mp-do-pcu-interaktivna-karta-perehodiv_n95402.
- Геть від МП: динаміка переходів громад від УПЦ МП до ПЦУ (13.05.2022). https://risu.ua/get-vid-mp-dinamika-perehodiv-gromad-vid-upc-mp-do-pcu_n129108.
- Интерв’ю з Папою Франциском: «Путін не зупиняється, я хочу зустрітися з ним у Москві. Зараз я не їду до Києва» (3.15.2022). https://risu.ua/intervyu-z-papoyu-franciskom-putin-ne-zupinyayetsya-ya-hochu-zustritися-z-nim-u-moskvi-zaraz-ya-ne-yidu-do-kiyeva_n128897.